

Ramón Grosfoguel

“Katalunia
eta Euskadi
deskolonizatzeko
bidea aliantza
estrategikoa
egitea da”

Cira Crespo

Duela gutxi Ramón Grosfoguel Euskal Herrian izan da. Grosfoguel Kaliforniako Berkeley Unibertsitateko irakasle emeritua da, mundu mailako intelektuala, eta teoria dekolonialaren sortzaile nagusietako bat. Haren proposamena, eta pentsalari dekolonialena oro har, modernitateari goitik beherako zuzenketa egitean datza. Labur-labur, Grosfoguelen iritziz, Europatik abiatutako munduaren kolonizazioarekin, sistema ekonomiko bat ez ezik, zibilizazio-sistema oso bat ere hedatzen da: Mendebaldeko zibilizazioa. Eta sistema horrek zera du ezaugarritzat, elkarren osagarri diren zapalkuntza-ardatzen gain funtzionatzea. Bere solasaldi eta artikuluetan behin eta berriz gogorarazten digu, harentzat, ekonomia kapitalista ardatz horietako bat besterik ez dela, eta badirela beste zapalkuntza ardatz batzuk ere, hala nola diren generoari, kulturari, hizkuntzari, epistemologiari edota arrazari dagozkienak. Zapalkuntza ardatz horiek

osatutakoari deritzogu Mendebaldeko zibilizazioa. Hori teoriari hitz bitan esan daitekeena. Grosfoguel teoriariaz, berriaz, kausitu dugu haren alderdirik nabarmentzekoena arazo eta errealitate zehatzetan lur hartzeko duen borondatea dela; hala ibili da, egun hauetan, adibidez, Euskal Herriko errealitatean, hankak lurrean dituela.

Grosfogueleu ustez, Mendebaldeko ereduak aldatu ahal izateko, lehenengo eta behin, deskolonizazio mentala erdietsi behar da, eta horren alde ari da lanean, eta horretara etorri zen: mundua aldatzeko bere ikuspegia eta proposamena aurkeztera. Iritzi guztiekin ados egon ala ez, parte hartzeko eta auziei parez pare behatzeko gogoak kutsatzen du Grosfoguelek, inondik ere. Bi egunez izan zen gurekin, eskola publiko bateko aretoan; denok egin zuen hizketan, hurbiltasunez; adeitsu, kritikei erantzuterakoan; gogotsu, patata-tortila ogitartekoa jateko ordua iritsi zenean ere, bere proposamenaren garrantziaz konbentzita. Grosfogueleu inguruan jende interesgarri asko bildu zen, eta etengabe aterata ziren mahai gainera gai funtsezkoak.

Euria izan genuen egunotan goian-behean, galtzerdi bustiak, ogitartekoak jan genituen, eta elkartzeko aukera izan genuen; ikasi ere, asko, eta jendea ezagutu ere bai; ikuspuntu berriak balioetsi genituen, besteekin batera pentsatu genuen eta, zergatik ez esan, triste jartzeko uneak ere izan ziren, zeren eta zenbait gairen inguruan bereziki zaila egiten baitzaigu aurreiritziak gainditzea eta elkar ulertzea.

Hitzaldien ondoren, Grosfoguelek hedabideetarako elkarrizketak egiteko tarteak eskaini zuen. *Argia*-ko kazetariarekin batera kafetegia txiki eta zaratsatu batera joan ginen, eta hark bere elkarrizketa egiten zion bitartean, zain egon nintzen aldameneko mahai batean –kanpoan euria ari zuenez, pasieran irteteko aukerarik ere ez baitzen–. Ordurako mila aldiz aldatu nituen galderak errepasatu nituen. Hasierako galderak orokorrak ziren, baina lehen topaketatik ikusi nuen Grosfogueleu prest zegoela Euskal Herriari buruz hitz egiteko, begiz joa zeukala eta ez zeukala lokatzetan sartzeko batera ahalkerik: «Zuk zitatu dena, jarri guztia, ez daukat

arazorik...». Gero, egiari zor, unerren batean edo bestean grabagailua itzaltzeko eskatu zidan...

Arratsaldeko zazpietan hasi genuen elkarrizketa. Maiz gertatu ohi denez, ia ez nituen erabili prestatuta neuzkan galderak. Ia-ia nahi gabe aipaturiko obserbazio batek abiarazi zuen solasa. Esan nion, ohartu nintzenez, intelektual abertzale erreferentziazko batzuekin hizketarakoan behin eta berriz erabiltzen zuela *Espainiar Inperioa* kontzeptua.

_ *Espainiar Inperioari* buruz hitz egiten duzunean, harrituta gertzen gara. Eta niretzat are harrigarriagoa da entzutea abertzaleak esanez hemen hori guk ezin dugula esan; nik neuk neure buruari ere halaxe agintzen diot...

Ba, ni ere harrituta geratu nintzen. Zure iritziz, zergatik gertatzen da hori? Nire ustez, ezker abertzalearen politikarekin eta ezker espainolistarekin duen aliantzarekin du zerikusia.

_ Ez dakit... Nire ustez, Espainiak epistemologikoki ere menderatuta gaizka.

Kontuan izan behar da jende hori, Espainiako ezkerria, inperioaren aurpegi atsegina dela. Jende hori inperioa da; Espainiaren batasunaren alde daude. Antiinperialista yankiak dira, baina inperialista espainiarrak. Espainiar inperialismorik ez balego bezala jokatzeko dute.

_ Nire ustez, gatazka ukatzeko estrategia da. Eta gatazka ukatzen dugun unetik, nik uste tresna teorikorik gabe gertatzen garela gertatzen ari zaiguna ulertzeko. Erabiltzen diren eskemak Espainiako ezkerrearenak dira, eta eskema horien baitan gure arazoak deuseztatu egin dira; are gehiago arazotzat planteatzea bera arazo bihurtzen da; Espainiako esparrueta-
tik gure ondoez hitz egiten saiatzea oso zaila da.

Beno, nik ez dakit ikusi zenuen: bideo bat dut, duela urte batzuk egindakoa, eta nik Otegi erantzun bat ematen diot. Otegi une batean esan zuen PSOE faxismoari eusteko horma

bat zela. Eta nik bideo bat egin nion, errespetu handiz, esanez, «ez nator bat». Izan ere, Europako joerei begiratzen badiegu, lau urteren ondoren gobernu sozialdemokrata izan den tokietan, gero, eskuin muturra etorri izan da, eta, hortaz, ezin esan sozialdemokratak faxismoaren aurkako euste-horma direnik. Hori esanda, ilusio faltsua sor liteke jendearengan.

_ Eta, zure ustez, zein da benetako euste-horma?

Benetako ezkerreko gobernura iristea eta ezkerreko politikak egitea da kontua. Baina zer gertatzen da, bada, sozialdemokrazia sasi-ezkerre dela, ezkerreko eskuin mozorrotua. Ezkerreko politikak egingo dituzula esanez iristen zara gobernura, baina, bertan zaudela, eskuineko politikak egiten dituzu. Horrela, jatorrizkoaren fotokopia bihurtzen zara, eta lau urteren ondoren jendeak originalari ematen dio botoa, eta ez fotokopiari. Egin dituzu lau urte politika eskuindarrak, neoliberalak, migranteen aurkakoak, arrazistak, behar ez diren denak eginez, eta ez duzu aldatzen jendearen subjektibotasuna. Eta lau urteren ondoren, jendeak zer? Ez diozu kontzientziarik aldatu, ez diozu ezer eman jendeak esan dezan «honek merezi izan du», «berriro aukeratuko dugu», eta jendeak jatorrizkoari botoa ematea erabakitzen du, kontua hori baldin bada, zuk baino hobeto egingo baitute. Hori gertatu da Europa osoan, hori gertatu da Latinoamerikan. Hori esan zuen Marine Le Penen aitak Mitterranden aurkako hauteskundeetara aurkeztu zenean: ez bozkatu fotokopiari, eman botoa jatorrizkoari.

_ Beraz, iruditzen zaizu Europako arazoetako bat ezkerreko alternatiba errealista baten falta dela?

Ez dago ezkerreko alternatibarik. Europan ez dago ezkerrik. Eskuinaren aldetak daude. Izan ere, Syriza izan zitekeen horrelako zerbait, baina Syrizak traizio egin zion he-

“Espainiako ezkerre inperioaren aurpegi atsegina da. Jende hori inperioa da; Espainiaren batasunaren alde daude. Antiinperialista yankiak dira, baina inperialista espainiarrak”

rriari, eta handik aurrera ez zen gehiago suspertu. Begira nola dagoen Grezia, eskuin muturrean. Ezkerrak ospea galdu zuen erreferendumaren botoari traizio egin zionean, eta hortik Europari ezetza etorri da. Gogoratzen zara hortaz?

_ Bai. Lehen aldia izan zen hain gezur nabarmena ikusi nuen alderdi politiko baten partetik. Bigarren aldia Kataluniako Urriaren 1ekoa izan zen. Beno, uste dut katalana dela une honetan Espainiako politika baldintzatzen duen gatazka handia; orain, ematen du erabaki dela Katalunian independentzia erreferendumik inoiz egin izan ez balitz bezala jokatzea... Badakit horretan oso sartuta egon zinela, ezta?

Bai, barrutik bizi izan nuen. Oso etsigarria izan zen. Begira, gauza bat kontatuko dizut. Hori bai, itzal ezazu grabagailua, mesedez. [Eta erreproduzitu ezingo dudan ordu erdiko so-lasaldia izan genuen].

_ Gai horiei dagokienez, Europako «subiranotasunik gabeko herriak», hala esaten diezu zuk, leku interesgarriak izan litezke alternatibak sortzeko?

Nik ikusten diet potentziala; baina, zoritxarrez, lidergoan eta mugimenduetan bertan kolonizazio eurozentriko handia ikusten dut. Eta Mendebaldeko modernitate eurozentrikoaren diskurtsoaren zati bat xurgatzean, arazo ideologiko eta politikoak sortzen dira, subiranotasunik gabeko nazioetatik subiranotasunaren aldeko borrokari eragiten diotenak.

_ Uste dut Kataluniatik eta Euskal Herritik ere kosta egiten zai-gula dekolonialtasunetik hitz egitea, esparru espainiarretik hitz egitea inposatzen zaigulako, edo, hobeto esanda, teori-zatzeko esparru espainiarra onartzen dugulako, eta horrek argudiorik gabe uzten gaituelako.

Baina ez da hori bakarrik, sozialdemokratizatu ere egin za- rete. Hau da, ezkerreko eta subiranotasunaren aldeko es- kaerak alde batera uzten badituzu, kolonia administratzen duen elite bat besterik ez zara izango. Hori gertatu da Kata- lunian. Eta hemen, Euskal Herrian. Oso eroso da kolonia administratzea. Dirua dago, soldata onak daude...

_ ... baina Espainiakoa izatearekin lotuta datorren hizkuntzaren eta kulturaren zapalkuntza guztia irentsi behar duzu.

Erabat. Begira Esquerraren administrazioa Katalunian: Generalitatera igo zen, eta espainolismoaren xantaiaren argudioari bidea ireki zion, hizkuntza espainola diskriminatzen ari den argudioa...

_ Subiranotasunik gabeko herriei buruzko artikuluren batean, «Europako galtzaileak» izendapena proposatu nuen... Estatu-nazioa eratzeko prozesu gatazkatsuan bere aukera galdu duten herriak neuzkan gogoan. Europako beste herri batzuei ere horrela dei diezaiekegu, hala nola ijitoei..., eta horiei guztiei mundu kolonialetik datorren jende mordoa ari zaie batzen. Nola sor daitezke aliantzak galtzaileen amalgama horretan? Nahiz eta ezintasun ugari antzekoak izan, oso zaila izaten ari da elkar ulertzea.

Nire ustez, Europa deskolonizatzeko eta Katalunia eta Euskadi deskolonizatzeko bidea aliantza estrategikoa egitea da. Zeinen artean? Bada, alde batetik, zapalkuntza nazional kolonialetik datozen herrien eta, bestetik, historia kolonialetik datozen herrien artean. Aliantza hori oso indartsua da, baina ezin izan da egin neurri handi batean, alde batetik, arrazakeria handia dagoelako subiranotasunik gabeko nazioetan. Zapalkuntza nazional kolonialetan kolonialtasun bikoitza bizi da: estatu inperialaren kolonizazioa jasaten da, eta, aldi berean, beren lurralde nazionalaren barruan beste jende batekiko kolonialismoa praktikatzen da. Horren ondorioz, aliantza politiko estrategiko baten potentzialtasuna ahuldu egiten da. Populazio migratzaileek zein migratzaileak ez diren lurraldeko talde arrazializatuek, hala nola ijitoek, ez dute aliantza politikorako borondaterik subiranotasunik gabeko nazioak besteak bezain arrazista eta kolonialistatzat hartzen dituztelako.

_ Zentzu horretan, proposamen zehatz batzuk daudela ustedut, ezta?

Bai, alde horretatik niretzat funtsezkoak dira Houria Boudjaren proposamenak. Jatorriz aljeriarra da, eta duela

hogei urtetik hona mugimendu dekolonial frantsesaren liderra. Duela ez asko Frantzia bestsellerra izan zen liburu bat atera zuen, gero italiara itzuli zuten eta han ere funtsezkoa izan zen. Italiako migratzaileen mugimenduan, eta 2024ko azaroan Italia osoan gertatu ziren matxinadetan, telebistako kamerak etorri eta filmatzen zuten bakoitzean, Bouteldjaren liburua ateratzen zuten...

Orain Akalen *Patanes y bárbaros. La apuesta del nosotros* (2023) izenarekin atera dugu. Egia esan, izenburuaren itzulpena ez zait gustatzen; izan ere, *patán* dioen lekuan, «zuri pobretuak» jarri beharko zukeen, *beaufs* hitza erabiltzen baita jatorrizkoan.

_ Eta zer dio Bouteldjak liburuan?

Liburu horretan aipatzen du arrazakeriak eragozten duela aliantza estrategiko hori egitea, zeren eta pobretutako zuriek beren haserrea, arrazismoaren erruz, migranteen aurka zuzentzen dute, eta eliteak poz-pezik daude hori horrela izateaz. Eta liburu horretan dago Europa iparraldeko herrialde inperialistentzat diseinatutako askapen estrategia; askapen

estrategia batean pentsatutako liburua da. Eta, esaterako, subiranotasunik gabeko nazioetarako planteatzen duen eredu hartzen badugu, aliantza estrategiko bat egin behar dela dio arrazoi nazional kolonialek Europako lurraldean zapaldutako nazioen artean eta zapalkuntza kolonialetik datozen herrien artean. Batzuek zapal-

“Batzuek zapalkuntza nazional koloniala bizi dute, eta beste batzuek arrazakeria kolonialaren zapalkuntza bizi dute. Arazoa da, arrazakeriaren ondorioz, zein bere aldetik ibiltzen direla”

kuntza nazional koloniala bizi dute, eta beste batzuek arrazakeria kolonialaren zapalkuntza bizi dute. Arazoa da, arrazakeriaren ondorioz, zein bere aldetik ibiltzen direla.

_ Eta, alde horretatik, ez zaizu iruditzen batzuetan migratzaileak ere, Hegoalde Global horretatik datozenak, oso ikuspegi espainolista daukatela? Arazo hori ere badugu elkar ulertzeko, nire ustez.

Borroka bat dut hemengo arrazismoaren aurkako dekolonialekin. Madrildik etorri berria naiz. Arrazakeriaren aurkako aktibistekin hitz egin genuen. Nik esan nien: «Argi izan behar duzue nor den etsaia hemen: Espainiako Estatua. Eta zu Kataluniara bazoaz, eta Kataluniako herriak Espainiako Estatuarekin duen gatazkaren erdian, katalanak erasotzen badituzu, eta ez baduzu haien borroka babesten, orduan espainiar inperialismoarekin egongo zara». Eta, orduan, nik beste hau ere esaten diet: «Begira, egia da arrazakeria dagoela, baina hori konpontzeko modua da onartzea etsai nagusia Espainiako Estatua dela, ez katalanak. Haien borrokaren zuzentasuna babestu behar duzu; eta haien zuzentasunean babestu behar duzu, eta, laguntza ematen diezularik, orduan eskatu arrazakeriari arreta jartzeko. Une horretatik aurrera aintzakotzat hartuko zaituzte, eta ez zaituzte hartuko estatu espainolaren alde erasotzen ari den frankotiratzaitzat». Horri buruz jardun nintzen lehengoan Madrilen.

_ Eta zer esan zizuten?

Haietako askok entzun egiten zidaten, krisi batean daudelako... Niri Bouteldjaren proposamena sustatzea interesatzen zait, eta horretan ari gara lanean, eta une egokia da gai horiek planteatzeko... Eta mugimendu horietan Bouteldja irakurtzen da, baina ez dakit ondo aplikatzen duten.

_ Ez delako ondo ulertzen gatazka nazionala?

Hori da kontua. Ez da ulertzen, beharbada, berak ezker zuriar hitz egiten duenean ezker inperialistaz hitz egiten duelako, ez ezker subiranistaz. Ezker zuria Espainiako da, Madrilekoa. Ezker subiranistarekin kontraesanak izan ditzakezu, arazoak, baina ez da zure etsaia, eta haiekin lan egin behar duzu eta haien borrokaren justizia babestu... Dena den, haiekin elkarrizketa onak izan ditut... elkarrizketa onak, baina ez zen handik pasa.

_ Bukatze aldera, Ramón, pentsalari bat jarri nahi nuke hemen gure artean, oso inspiratzailea niretzat; elkarrizketa honetara biltzeko deitu nahi nioke Ivan Illich. Elkarrizketa liburu bat dauka, eta Paul Celan poetaren esaldi bat erabiltzen du izen-

burutzat: *The Rivers North of the Future* (Ibaiak etorkizunaren iparraldera). Nola nabigatu beharko genuke ibai horietan, datorrena izan ez dadin modernitate eurozentrikoaren errepikapena, benetako alternatiba zibilizatzailea baizik?

Beno, begira, Immanuel Wallersteinek, mundu-sistemen teoriaren pentsalari handiak, 2020tik 2050era bitartean bidebanatze bat egongo zela zioen, 500 urtetik gorako mundu-sistema krisi terminalean sartuko zela, eta sistema historiko berri bat sortuko zela. Eta sistema hori hobea ala okerragoa izango dela, segun eta garatuko den borroka politikoa eta haren emaitza zein den. Kaos sistemikoko une batean, kaosaren teoria erabiliz, tximeleta efektua gertatzen da; han edo hemen dabilen tximeleta baten hegadak tsunami bat sor dezake munduko beste batze batean. Beraz, esaten zuen Wallersteinek, ekintza politikoak munduaren etorkizunerako ondorio historiko garrantzitsuak izango ditu. Sistema historiko bat kolapsatzen denean, alde batera edo bestera bota dezakeen bidebanatze bat irekitzen da. Aurreikustekoa da bidebanatze horretan eliteak egongo direla, eta beste sistema historiko okerrago bat sortzen saiatuko direla. 80ko hamarkadaz gero zioen Wallersteinek etorkizuna Davos ala Portoalegre izango zela; esaten zuen sistema honek eliteen distopia ari zela gertatzen Davosen, elite horiek sistemarekin batera erortzea saihestu nahi dutelako. Goian geratu nahi dute, ez kolapsatu.

_ Eta sistema historiko honen historia?

Bere soziologia historikoan planteatzen du mitotik asko daukala feudalismotik kapitalismorako aldaketaren abiapuntutzat zera hartzea, Europako hirietako elite komertzial kapitalisten eta landa eremuko elite aristokratiko feudalen arteko barne-borroka. Ez baita egia elite kapitalista komertzialak, iraultza dela tarteko, elite feudala baztertzeko. Wallersteinen esanetan, hori mito bat da, eta benetan zera gertatu zen, feudalismoa XV. mendean krisi terminalean sartu zela, eta sistema horretako eliteek, sistema erortzen ari zitzaizela ikusirik, arazoa konpontzeko, Europaren hedapen koloniala hautatu zutela, eta, horrela, sistema his-

toriko berri bat sortu zutela, kapitalismoa, alegia. Froga gisa erakusten ditu XV. mendeko deiturak; familien abizenak begiratzan badituzu, ikusten duzu XVI. mendeko kapital finantzarioaren eliteetan ageri diren abizenak direla. Berberak dira. Horrek planteatzen du hori mito eurozentrikoa dela, eta esaten du kapitalismoa Europaren hedapenarekin eta munduko merkatu kapitalista baten sorrerarekin gertatu zela, eta hori egin zutenak XV. mendeko aristokrazia mundiala izan zirela, feudalismoaren krisi terminalaren aurrean irtenbide baten bila; eta esaten du horrelako zerbait gertatzera doala orain, nazioarteko kapital finantzarioaren eliteak kolapsorako irtenbide baten bila ari direlako. Eta gizarte-mugimenduak izango dira irtenbide demokratikoago eta bidezkoago bilatzen saiatuko direnak... Hori da datoren borroka; «Davos ala Portoalegre» zioen.

_ Eta, zer dator, orduan, Davos ala Portoalegre?

2021eko urtarrilean, Davosko eliteek agenda oso argi jarri zuen: *The Great Reset* deitu zuten bilera hartan, etorkizun 'teknofeudal' baten oinarriak jarri zituzten, nire ustez. Baina «Davos ala Portoalegre» XXI. mendearen hasieratik esaten zuen Wallersteinek, eta, artean, 50/50 gisa ikusten nuen, bifurkazio-une horiek oso ausazkoak direlako; baina, oraintxe, nik ez dakit 50/50 gauden, 70/30 gaudela esango nuke. Elite horiek oso azkar mugitzen dira, guk uste baino gehiago. Eta jendeak erosi egingo die saltzera datozen modernitatearen ideia, aurrerapen teknologikoekin lotutakoa-eta. Ez dizute esango horrek guztiak gizadia inoiz kontrolatu ez den bezala kontrolatuko duela. Eta, bestalde, mugimenduak oso galdu-ta daude, zerumugarik gabe; ez dakite zer gertatzen den.

_ Eta zer gertatzen ari da?

Berkeleyn erretiroa hartu ondoren, Wall Streeteko programak entzuteari ekin nion, eta harrituta geratu nintzen. Bi urtez aritu nintzen... Horiek eskuinekoak dira eta zuk nahi duzun guztia, baina oinak lurrean dituzte, ezkerrekoek baino gehiago, eta gai bat errepikatzen zuten: joan den mendeko 30eko hamarkadan baino kolapso ekonomiko okerragoa

dator. Eztabaida ez zen kolapsoa etorriko zen ala ez, eztabaida zen ea noiz etorriko zen. Eta orain, Iranekin etorriko den petrolio-krisiarekin, ez dakit jada parean ez ote dugun.

_ Eta krisi-egoera larri hauetan, ez zaizu iruditzen hobekien kokatzen direnak edo hobekien bizirauten dutenak sare gisa edo komunitate zentzua mantentzen jakin duten horiek direla?

Bai, bizi-komunitateak. Baina kontuan izan ezazu horrelako uneetan gertatzen direla iraultzak ere. Adibidez, bi mundu gerrekin batera mapa politikoak aldatu dira. Hori gertatu egingo da; ez dakiguna da mapa berria nola eratuko

den. Baina horiek oso ustekabeko gauzak izaten dira, zuk gehiago edo gutxiago baloratu ditzakezun joerak, baina kontuan hartu gabeko gauzak gertatzen dira. Adibidez, Errusiako Iraultza ez zuen inork espero...

“Deskolonizazioak ez zuen kolonizazioarekin amaitu. Orain neokolonialismo bat dugu, eta, hori da, nire ustez, zuek orain Espainiako Estatuan duzuen, kolonialismo kamuflatu bat delako, non sinetsarazten dizueten ez dagoela kolonialismorik”

_ Eta mundua aldatu zuen...

Bai, oso garrantzitsua izan zen, noski. Eta erabakigarria izan zen, baita mundua deskolonizatze ere. Baina, kontuz, deskolonizazioak ez zuen kolonizazioarekin amaitu. Orain neokolonialismo bat dugu, eta, bide batez, hori da, nire ustez, zuek orain Espainiako Estatuan duzuen, kolonialismo kamuflatu bat delako, non sinetsarazten dizueten ez dagoela kolonialismorik, baina zuek administrazio kolonial bat duzue, autonomiaren izenean.

_ Zapalkuntza nazional koloniala dela uste duzu, orduan?

Noski, subiranotasuna kendu zizuetelako, erabakitzeko bosterea.

_ Horrela hasi dugu elkarrizketa, izendatu ezin dugunaz...

Ezin duzue hori aipatu, ezta? Hori esaten zidan jendeak Katalunian, prozesuan sartu nintzenean. Hori esaten zida-

ten: «Ramon, hemen gehien harritzen gaituena da zuk hau izendatzen duzunean ispilua jartzen diguzula parean. Zuk inperialismo espainiarra eta zapalkuntza nazional koloniala diozu, eta guretzat harrigarria da». Baina egia da. Ez da Madrili edo Parisi buruz hitz egin behar, espainiar eta frantses inperialismoaz hitz egin behar da.

_ Subiranotasuna genuela pentsarazi ziguten, egia ez zenean.
Gauzak ondo egin dituzte Espainian, zentzu horretan...

Eta gauza bat esango dizut: Latinoamerikako ezkerreko jende askok oraindik ez du Espainia ulertzen, haientzat hemen denak espainiarrak direlako, eta ez dituzte ikusten hemen dauden kontraesanak. Eta nik esaten diet: Espainia ez da existitzen, Espainia XIX. mendeko asmakizuna da. Hau da, hemen Espainiak nazio asko subsumitu ditu, ezin izan ditu guztiz suntsitu, baina artifizialki sortutako estatua da.

* * *

Bederatzietan itzali nuen grabagailua. Ramón Grosfoguelen bila etorri zen haren anfitrioi jator eta abegikorra, eta janari argentinarra jatera eramane behar omen zuen. Ni aita-ama-ginarreben etxera joan nintzen. Galtzerdiak erradiadorean jarri nituen, eta porru-patata plater eder bat eman zidaten. Gero lo egin, eta hurrengo eguna erdi gaixorik igaro nuen, eztarriko minez.